

**ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ
ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ**

Визначено і схарактеризовано основні засоби захисту права власності політичними партіями, які не повинні порушувати справедливого балансу інтересів приватної особи та інтересів держави, а також відрізнятися від порядку та підстав для інших суб'єктів цивільного права.

Определены и охарактеризованы основные средства защиты права собственности политическими партиями, которые не должны нарушать справедливого баланса интересов частного лица и интересов государства, а также отличаться от порядка и оснований для других субъектов гражданского права.

The main means of property right protection by political parties which must not violate a just balance of private person's interests and interests of the state and also be distinguished from the order and grounds for other subjects of civil law are determined and characterized.

Актуальність наукової статті зумовлена, перш за все, активною трансформацією на демократичних засадах політичної, економічної, правової та соціальної систем і приведенням їх у відповідність зі світовими стандартами. Юридичною передумовою даної статті є відсутність у цивільному праві чітко визначених цивільно-правових засобів захисту права власності політичних партій. У цивілістичній доктрині досі не розроблений перелік підстав, за якими політичні партії не мають права набувати права власності, а отже, і захищати його. Суперечності чинного законодавства зумовляють невизначеність правового

становища політичних партій та їх власників як осіб, що мають право на звернення до суду в разі порушення їх прав.

Метою статті є визначення та диференціація ознак цивільно-правових засобів захисту права власності політичних партій. Цій проблематиці приділяли увагу у своїх наукових працях О. А. Пушкін, Ю. К. Толстой, А. Г. Калпін, О. І. Масляев та інші, але їхні роботи мали загальний характер і не враховували спеціальне законодавство. Новизна даної статті полягає в тому, що в ній класифіковані основні ознаки цивільно-правових засобів захисту права власності політичної партії як юридичної особи.

Для впровадження європейських вимог необхідним є чітке визначення сутності захисту права власності. З середини ХХ ст. у радянській юриспруденції набула поширення тенденція комплексного захисту права власності, відповідно до якої це право тією чи іншою мірою захищається не лише цивільним, але й іншими галузями права, що пояснювалося допустимістю та прийнятністю всіх засобів захисту. Не вдаючись до полеміки щодо обґрунтування чи заперечення комплексності інституту права власності, яка виникла з цього приводу, можна відзначити, що ніяка інша галузь не забезпечує такого механізму захисту та поновлення речових прав суб'єкта, як норми цивільного права. На думку Є. А. Суханова, навіть різні норми цієї галузі відіграють неоднакову роль у забезпеченні охорони відносин власності [1, с. 208].

Відсутність однозначності в правовому регулюванні захисту відносин власності призвела до наукових дискусій щодо розуміння понять «правовий захист» та «правова охорона». Вирішуючи цю проблему, З. В. Ромовська наполягає на тому, що метою правової охорони є регулювання суспільних відносин на першому етапі та визначення заходів з охорони конкретного суб'єктивного права на другому етапі, а сама можливість захисту цього права і конкретне його здійснення є одним з чинників правової охорони, а правовий захист – лише результат реалізації особою права на захист [2, с. 6].

Надалі ця позиція отримала активну підтримку більшості цивілістів, внаслідок чого цивільно-правовий захист права власності як більш вузьке поняття, що застосовується до випадків його порушення, почав розглядатися в якості складової іншого, більш широкого поняття – охорони права власності. Критерієм розмежування цих понять А. А. Іванов пропонує визнавати наявність правопорушення, мотивуючи це тим, що «правове регулювання розглядається з двох боків – позитивного, коли створюються норми, що регулюють правомірну поведінку людей, і негативного – коли йдеться про захист від правопорушень» [3, с. 74]. Я. М. Шевченко також висловила за визнання правового

захисту складовою частиною правової охорони, говорячи, що захист входить у структуру поняття охорони поряд із заходами політичного, економічного, ідеологічного характеру [4, с. 130–131].

Інший прихильник наведених наукових поглядів, О. М. Соловйов, відзначає, що стосовно права власності взагалі можна стверджувати, що цивільно-правова охорона відносин власності в широкому розумінні слова здійснюється за допомогою всіх норм цивільного права, котрі забезпечують нормальний та безперешкодний розвиток відзначених правовідносин, а також усунення причин, що їх породжують. Дослідник визначає цивільно-правий захист як сукупність передбачених законом засобів, котрі застосовуються у зв'язку зі скоєнням проти відносин власності правопорушень, спрямованих на усунення вказаних порушень права власності і/або відновлення порушеного права правопорушником [5, с. 123]. Але з цим визначенням однозначно погодитися не можна, оскільки воно звужує перелік засобів захисту, зводячи їх виключно до тих, які передбачені законом, що суперечить принципу верховенства права.

На нашу думку, більш вдале визначення розробила І. О. Дзера, говорячи, що цивільно-правовим захистом права власності є система активних заходів, які застосовують власник, компетентні державні та інші органи, спрямована на усунення порушень права власності... [6, с. 27].

Слід зауважити, що досить часто в цивілістичній літературі у зміст термінів «засоби захисту власності» та «способи захисту права власності» вкладається одне й те ж значення. Проводячи розмежування між ними, І. О. Дзера цілком слушно зауважує, що поняття «засоби» повинно означати те, *що* особа може вимагати в разі порушення її цивільних прав, а поняття «способи» – як (у якому порядку) особа може реалізувати свою вимогу про захист порушеного права [6, с. 32]. Наведене трактування понять додатковим підтвердженням вказаної необхідності розрізнення елементів «засоби захисту права власності» та «механізм захисту права власності» і дає можливість розглядати поняття «способи захисту» в якості синоніму поняття «механізм захисту права власності».

Засоби захисту є тими конкретними діями, котрі сама уповноважена особа чи, за її згоди, третя особа, можуть вимагати для захисту права власності. Право на захист може реалізуватися як **фактичними**, так і **правовими (юридичними)** засобами. Сутність фактичних полягає в тому, що власник може вдаватися до будь-яких дій, які не виходять за рамки змісту належного йому суб'єктивного права власності. Застосування фактичних засобів не змушує власника вдаватися до додаткових юридичних можливостей (неохоплених правом власності), пов'язаних з

необхідністю реалізації прав. Типовим прикладом фактичного засобу захисту права власності є право на самозахист.

Політичні партії як рівноправні суб'єкти цивільних прав для захисту права власності мають можливість застосовувати як фактичні, так і юридичні засоби. При цьому їх перелік не повинен відрізнятися від засобів, котрі застосовуються іншими юридичними особами. Спектр застосування політичними партіями цивільно-правових засобів має відкриватися можливістю самостійно захистити своє речове право і закінчуватися застосуванням у судовому порядку (найвища форма захисту цивільних прав) інших допустимих засобів: позов про визнання права, виндикаційний та негативний позови тощо.

Наступним елементом, що характеризує захист права власності, є **механізм захисту**. Механізм захисту права власності може реалізуватися у двох формах: **юрисдикційній** та **неюрисдикційній**.

Неюрисдикційна форма передбачає здійснення політичною партією захисту права власності шляхом вчинення дій, які не вимагають звернення до органів державної влади. Першим її різновидом є самостійне вчинення власником дій для захисту свого права без сприяння будь-яких інших суб'єктів (*самозахист*), і реалізація цього права відбувається з дотриманням вимог ст. 19 Цивільного кодексу України. Прикладом цього може служити фізичне відібрання майна, затримання злочинця, який намагається викрасти річ тощо. Використання політичними партіями цієї форми захисту не має характерних особливостей у порівнянні з іншими особами.

Другим різновидом неюрисдикційної форми є *оперативна форма*. В оперативній формі захист права власності політичних партій відбувається за сприяння третіх осіб шляхом зміни правового становища уповноваженої особи та правопорушника без залучення державних органів (наприклад, відмова наймача від договору найму майна, на предмет якого може бути накладений арешт чи приналежність права власності наймодавця на який поставлена під сумнів). Як зазначає А. А. Іванов, котрий, щоправда, у зміст засобів захисту права власності включає механізм захисту і не проводить розмежування між ними, оперативні засоби, з одного боку, виходять за рамки суб'єктивного права в його непорушеному стані, а з іншого – при застосуванні зазвичай вимагають сприяння третіх осіб [3, с. 79].

Для політичних партій оперативна форма захисту може виявитися найбільш прийнятною у випадках виникнення високої, реальної ймовірності порушення права власності, коли вказане право ще не порушене і немає нагальної потреби звертатися до органів публічної влади.

Юрисдикційна форма передбачає механізм реалізації права на захист власності шляхом звернення політичних партій до спеціальних уповноважених органів державної влади (судів, органів прокуратури, інших органів державної влади). Ця форма також має свій поділ. Першою є *судова форма* як найбільш універсальна та остаточна. Такі значимі засоби захисту права власності, як віндикаційний та негаторний позови, не можуть бути реалізовані через ніяку іншу форму захисту, крім судової.

Другим різновидом юрисдикційної форми механізму захисту права власності політичних партій можна назвати *прокурорську форму захисту*. Ця форма пов'язана зі здійсненням органами прокуратури наглядової функції за дотриманням і правильним застосуванням законів на території України.

Адміністративна форма захисту права власності також може розглядатися в якості різновиду юрисдикційної форми механізму захисту права власності. Вона реалізується шляхом звернення політичної партії до відповідних органів державної влади з ініціативою про захист права власності (наприклад, подання партією клопотання керівнику санепідемстанції про відміну рішення цієї установи про заборону використання приміщення через його невідповідність санітарним нормам).

Я. О. Чапчадзе та Р. Б. Шишка при дослідженні порядку захисту цивільних прав та законних інтересів з-поміж інших виділяють нотаріальний порядок, «який виконується шляхом здійснення виконавчого напису на борговому документі у випадках і порядку, передбаченому законом» [7, с. 172]. Це дозволяє говорити про можливість застосування політичними партіями *нотаріальної форми* захисту права власності, яка, поряд з іншими формами, також може стояти на захисті цього найважливішого суб'єктивного цивільного права.

Усі зазначені форми можуть бути застосовані політичними партіями для відновлення порушених чи ущемлених прав власника. Але окремо варто відзначити деякі особливі механізми, які доволі часто застосовуються політичними партіями. Крім юрисдикційних та неюрисдикційних форм, про які говорилося вище, ці суб'єкти вдаються до таких механізмів, які не лише не передбачені законодавством, а іноді йому прямо суперечать. Мова йде про механізми, які умовно можна назвати **публічно-масовими**, характерною рисою яких є залучення громадськості та інших суспільних інститутів для захисту права власності. Їх проявами виступають: вплив на маніпулювання громадською думкою, організація та проведення політичних акцій протесту і непокори, залучення преси та засобів масової інформації, а іноді й фізичне блокування роботи законодавчих та виконавчих органів державної влади.

Дані обставини вказують на те, що ці організації в порівнянні з іншими юридичними особами приватного права мають додаткові, привілейовані можливості захисту права власності. За цими можливостями може бути проведена паралель між правом власності політичних партій та правом державної власності, суб'єкти якої завжди наділені публічною владою, котрою «можуть користуватися для того, щоб отримати для себе в односторонньому порядку ті чи інші привілеї» [3, с. 76]. Наявність таких можливостей ставить партії у нерівне становище з іншими суб'єктами, оскільки цивільно-правові засоби захисту права власності можуть виявитися менш ефективними як імперативні вказівки органів публічної влади, через що іноді їм відводиться другорядна роль.

Наступним елементом структури суб'єктивного права політичних партій на захист власності є **виконавча діяльність**. Необхідність включення цього компонента пояснюється тим, що право власності не вважатиметься захищеним чи поновленим, якщо рішення про його захист не буде виконаним. Винесення такого рішення є лише правовою підставою, підґрунтям для реального захисту права, а не кінцевою і остаточною його ланкою.

Останнім елементом суб'єктивного права на захист власності є **превентивна діяльність**. Цей компонент спрямований не стільки на захист права власності, скільки на попередження його порушення. Він включає в себе весь комплекс дій, вчинення яких дозволить зберегти власність партії в її цілісності та непорушності і не змусить вдаватися до реалізації права на захист, що завжди супроводжується витратою додаткових матеріальних, організаційних та людських ресурсів. Превентивна діяльність може відбуватися шляхом надання речам особливих характеристик, що підвищує їх захищеність, взяття речі під фізичну охорону, застосування методів і засобів, котрі ускладнюють чи унеможливають доступ до речі чи майна тощо.

Наведені обставини дають підстави дійти до наступних висновків: по-перше, єдиноможливими засобами та механізмами захисту права власності політичних партій мають стати засоби, застосування яких не порушує справедливого балансу інтересів приватної особи та інтересів суспільства і держави. По-друге, порядок і підстави їх застосування не повинні відрізнятися від порядку та підстав для інших суб'єктів цивільного права, що пояснюється єдністю й одноманітністю цивільно-правових норм, які поширюються на всіх суб'єктів, незалежно від їх організаційно-правової форми, роду та характеру діяльності. По-третє, можливість застосування партіями публічно-масових чи імперативних форм захисту права власності повинна бути включена повністю, оскільки вони не лише не допускаються законодавством і правом, але й не впливають зі змісту прав партії як власника.

Список літератури: 1. Суханов Е. А. Лекции о праве собственности / Е. А. Суханов. – М. : Юрид. лит., 1991. – 240 с. 2. Ромовская З. В. Защита в советском семейном праве / З. В. Ромовская. – Л., 1985. – 48 с. 3. Иванов А. А. Правовые средства защиты права частной собственности / А. А. Иванов // Правоведение. – 2001. – № 6. – С. 71–86. 4. Власник і право власності / під ред. Я. М. Шевченко – К. : Наук. думка, 1994. – 164 с. 5. Соловьев А. Н. Право собственности профессиональных союзов Украины : монография / А. Н. Соловьев. – Х. : Райдер, 2003. – 208 с. 6. Дзера І. О. Цивільно-правові засоби захисту права власності в Україні / І. О. Дзера. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 256 с. 7. Цивільне право України : курс лекцій. У 6 т. Т. 1. Кн. 1 / Р. Б. Шишка, В. А. Кройтор, Я. О. Чапчадзе, М. О. Самойлов ; за ред. Р. Б. Шишки та В. А. Кройтора. – Х. : Еспада, 2004. – 176 с.

Надійшла до редколегії 31.03.2010